

МИНТАҚАЛАР ИҚТИСОДИЙ ЎСИШИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА МУСТАҲҚАМЛАШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

*М.Т. Адилова - Тошкент давлат иқтисодиёт
университети катта ўқитувчиси
Шодиев Яшнарбек - Тошкент давлат
иқтисодиёт университети талабаси*

Ўзбекистон Республикасида кейинги йилларда барқарор иқтисодий ўсиш суръатлари таъминланмоқда ва ҳукумат томонидан уни мустаҳқамлаш борасида янги устувор вазифалар белгиланмоқда. Президентимиз таъкидла-ганидек, “Асосий вазифалар – макроиқтисодий барқарорликни таъминлаш, инфляцияни жиловлаш, тармоқларни монополиядан чиқариш, давлат томони-дан нархлар белгиланишини тартибга солишни бекор қилиш ва “яширин иқтисодиёт”га барҳам бериш”.

Бугунги кунда республикада иқтисодий ислохотларни амалга ошириш ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг устувор вазифаларидан бири - бу ишлаб чиқариш корхоналарининг рақобатбардошлигини ошириш, ташқи ва ички бозорлар учун сифатли, рақобатбардош маҳсулотларни истеъмолчиларга ўз вақтида етказиб бериш ва сотишда замонавий савдо хизматларини ташкил қилиш ҳамда ушбу хизмат имкониятларидан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонни ривожлантириш ҳаракатлар стратегиясининг бешта устувор йўналишларидан бири “Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаш-тиришга йўналтирилган макроиқтисодий барқарорликни мустаҳқамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, ҳудудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққий эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш”.[1] Мамлакатимизда иқтисодиётни тубдан ислоҳ қилиш жараёнида минтақалар ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашни талаб қилади. Минтақалар иқтисо-диётини кўтармасдан, ислохотларни чуқурлаштирмасдан миллий иқтисодиётни ривожлантириш мумкин эмас. Чунки, айнан минтақа-лар миллий иқтисодиётнинг ривожланиш суръатларини, унга хос хусусият-ларини кўп жиҳатдан белгилаб беради. Бунда минтақаларда мавжуд табиий ресурслар, демографик вазият ва инсон ресурслари, маъмурий-ҳудудий тузилмалар, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш кўрсаткичлари ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Иқтисодиётда барқарор иқтисодий ўсиш деган тушунча мавжуд бўлиб, у барқарор ривожланишнинг алоҳида таркибий қисми ҳисобланади. Барқарор иқтисодий ўсиш мамлакат иқтисодий ўсиш суръатларининг маълум йиллар давомида (одатда беш йил) ижобий ва ўзаро мутаносиб ўсиш динамикасидан

вужудга келадиган иқтисодий ўсишдир. Ҳар бир мамлакат иқтисодий ўсишни таъминлашга интилади. Чунки иқтисодий ўсиш, биринчидан, миллий маҳсулот ҳажми ва даромаднинг кўпайишига, иккинчидан, ресурслардан самарали фойдаланишга, учинчидан, янги-янги эҳтиёжлар ва имкониятларнинг пайдо бўлишига, тўртинчидан, халқаро бозорларда мамлакат нуфузининг ошишига олиб келади. Бундан ташқари, айнан барқарор иқтисодий ўсишга таъсир этувчи омиллар ресурсларни ҳам ҳисобга олиш лозим. Улар гуруҳига қуйидагилар киради: табиий ресурслар миқдори ва сифати; меҳнат ресурслари миқдори ва сифати; асосий капитал ҳажми; технологиялар,

тадбиркорлик қобилияти ва ахборот. Шу сабабдан бозор муносабатларининг ривожланиб бориши ва иқтисодийнинг модернизация қилиш шароитида мамлакат иқтисодий ўсишини таъминлашга таъсир этувчи омилларни илмий ва амалий жиҳатдан ўрганиб бориш долзарб масалалардан бири бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон иқтисодиётида тармоқларнинг ялпи ишлаб чиқаришдаги улушини таҳлил қилиш асосида мамлакатда ялпи таклиф омилларининг тармоқлар тақсимоли орқали уларнинг самарадорлик даражасини ўрганиш мумкин. Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш бўйича амалга оширилаётган кенг кўламдаги чоратадбирлар натижасида ялпи ички маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таркибида ижобий ўзгаришлар юз бермоқда.

Ялпи ички маҳсулот ҳажми ўзгаришини услубий жиҳатдан ўрганишда унга таъсир этувчи асосий омилларнинг боғлиқлигини ўрганиш муҳимдир. Бунда ялпи ички маҳсулотни яратишга иштирок этувчи асосий омиллар сифатида меҳнат ва капитал олинди. Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг барқарор ўсишини янада жадаллаштириш учун қуйидаги тадбирларни амалга ошириш лозим:

- иқтисодиётни таркибий ўзгартириш жараёнларини такомиллаштириш;
- мамлакатда хусусий мулк ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини янада ривожлантириш;
- мамлакатда ишчи кучидан янада самаралироқ фойдаланиш;
- юқори технологияларга асосланган янги ишлаб чиқариш корхоналарини ривожлантириш ва киритиладиган инвестициялар ҳажминини кўпайтириш;
- фаолият кўрсатаётган қувватларни модернизация қилиш ҳамда ишлаб чиқаришни техник ва технологик жиҳатдан янгилаш;
- барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашга мавжуд барча резерв ва имкониятларни тўлиқ сафарбар этиш ва бошқалар.

Бундай хилма-хиллик минтақанинг иқтисодий ўсишига ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмайди. Минтақаларининг республикамиз ялпи ички маҳсуло-тидаги улушини қуйида келтирилган жадвалдан ҳам кўришимиз мумкин.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси минтақаларининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши

Минтақалар	Ялпи аҳоли сонидagi улуши, %	ЯИМ (ялпи ички маҳсулотдаги улуши, %)	ЯСМ (ялпи саноат маҳсулотдаги улуши, %)	ЯҚХМ(ялпи қишлоқ хўжалигидаги маҳсулотдаги улуши, %)
Тошкент	17,8	29,4	29,6	14,3
Фарғона	28,6	21,1	26,5	24,3
Зарафшон	20,2	19,2	19,1	26,4
Жанубий	17,1	13,3	17,7	16,6
Мирзачўл	4,4	7,2	2,3	9,3
Қуйи Амударё	11,9	9,8	4,8	9,1
Ўзбекистон Республикаси бўйича	100	100	100	100

Манбаа: Статистик маълумотлар асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Жадвалдан кўриниб турибдики, минтақаларнинг юқорида санаб ўтилган хусусиятлари худуднинг ялпи ички маҳсулотдаги улушига таъсир кўрсатган.

2019 йил якунлари бўйича ялпи ички маҳсулот 424,1 трлн. сўм бўлса, 2020 йилнинг биринчи чораги бўйича 110,5 трлн.сўмни ташкил этган, бу жон бошига 3,25 млн. сўмга (341 долларга) тенг. [11]

2019 йилда республикамиз аҳолиси сони 33 375 800 кишини ташкил қилган. [10]

Келтирилган маълумотларни 2019 йил якунлари бўйича таҳлил қиладиган бўлсак, Фарғона минтақасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши юқори 21,1 фоизни ташкил қилди ва аҳоли сони юқори кўрсаткичга эга. Фарғона минтақасининг улуши 89,5 трлн. сўмни (424,1 трлн. сўм:100 x 21.1) ташкил қилади (21.1% - ялпи ички маҳсулотдаги улуши).

Фарғона минтақасининг улушига 9 545 478 киши (33 375 800:100 x 28,6) тўғри келади (28,6 % -ялпи аҳоли сонидаги улуши).

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда Фарғона минтақасининг киши бошига тўғри келадиган ялпи минтақавий маҳсулоти (ЯММ) 9 365691 сўмга (89,5 трлн. сўм : 9 545 478 киши) тенг. Агар АҚШ валютасига айлантирсак, 983 долларни (9 365691сўм : 9530 сўм) ташкил этади (9530 сўм ўша даврдаги ўртача валюта курси).

Шунингдек, Зарафшон минтақасини кўриб чиқадиган бўлсак, ялпи ички маҳсулотдаги улуши 81.4 трлн. сўмни (424,1трлн. сўм:100 x 19.2) ташкил қилади (19.2 % - ялпи ички маҳсулотдаги улуши), аҳоли сони 6741911 кишидан (33 375 800 киши :100 x 20,2) иборат (20,2% -ялпи аҳоли сонидаги улуши). Бу кўрсаткичлардан фойдаланиб, киши бошига тўғри келдиган ялпи ҳудудий маҳсулоти аниқлайдиган бўлсак, 12 149 253 сўмга (81.4 трлн. сўм : 6741911 киши) тенг. Агар АҚШ валютасига айлантирсак, 1275 долларни (12149253 сўм : 9530 сўм) ташкил этади.

Тошкент минтақасини олдиган бўлсак, ЯИМ улуши 123.4 трлн. сўмга (424,1трлн. сўм:100 x 29.4) тенг (29.4% - ялпи ички маҳсулотдаги улуши). Аҳоли сони 5940824 киши (33 375 800 :100 x 17,8). ЯИМ аҳоли жон бошига ҳисобласак, 20 919856 сўмга (123.4 трлн. сўм : 5940824 киши). Агар АҚШ валютасига айлантирсак, 2197 долларни (20 939856 сўм : 9530 сўм) ташкил этади.

Демак, минтақани ялпи ички маҳсулотдаги улуши ёки ялпи ҳудудий маҳсулоти ҳажми нафақат ишлаб чиқариш ҳажми балки, аҳоли сонига ҳам боғлиқ экан. Таҳлилимизда Фарғона минтақасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 89,5 трлн. сўмни, Зарафшон минтақасини кўриб чиқадиган бўлсак, ялпи ички маҳсулотдаги улуши 81.4трлн. сўмни ташкил этади. Киши бошига тўғри келадиган ялпи ҳудудий маҳсулот Фарғона минтақасида 983 долларни ташкил этса, Зарафшон минтақасида 1275 доллар, Тошкент минтақасида 2197 долларга тенг. Агар 2018 йилда Республикамизда ЯИМ аҳоли жон бошига ўртача 1 533 доллардан тўғри келишини инобатга олсак, қилинган таҳлил бўйича фақат Тошкент минтақасида иқтисодий ўсишга эришилган. Лекин, ҳудуднинг ўзига нисбатан қолган минтақаларда ҳам нисбатан иқтисодий ўсишга эришилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. “Халқ сўзи” газетаси №19 (7521), 2020 йил 25 январь.

3. Абдулқосимов Х. “Макроиктисодий тартибга солиш ва Ўзбекистоннинг барқарор ривожланиши. Монография”. Т. : “Академия”, 2011 й.

4. Агапова Т.А., Серегина С.Ф. Макроэкономика: Учебник.-7-е изд.перераб. и доп.-М.: Издательство “Дело и сервис”, 2005. 25-с.

5. Ахмедов Д.К.,Ишмухамедов А.Э., Жумаев К.,Джумаев З.А. «Макроиктисодиёт» Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти 2004.

6. Набихужаев А., Шеров Ю. Султонов П.Макроиктисодий барқарорлик кўрсаткичлари ва уларнинг Ўзбекистондаги динамикаси. // Иқтисод ва Молия. №2 2011.

7. Ўлмасов А., Вахобов А. “Иқтисодиёт назарияси”. Дарслик.Т.:“Iqtisod-Moliya”, 2014 й.

8. “Biznes-эксперт” журнали №8 (92).2015.

9. “Иқтисодиёт ва ҳисобот” журнали № 6 1997.

10. [http:// www.stat.uz](http://www.stat.uz)

11. Тошкент, 24-Sputnik.